

**DARBO GRUPĖS PASIŪLYMAI DĖL ANTROJO PASAULINIO KARO SOVIETŲ
SAJUNGOS KARIŲ PALAIDOJIMO VIETOS S. DAUKANTO GATVĖJE,
KLAIPĖDOJE, DESOVIETIZACIJOS**

2022-05-06

Klaipėda

Klaipėdos miesto savivaldybės mero 2022 m. balandžio 25 d. potvarkiu Nr. M-23 „Dėl darbo grupės sudarymo“ buvo sudaryta darbo grupė dėl Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos karių palaidojimo vietos S. Daukanto gatvėje, Klaipėdoje, desovietizacijos pasiūlymų pateikimo (toliau – Darbo grupė). Šiuo potvarkiu Darbo grupės pirmininku buvo paskirtas Klaipėdos miesto savivaldybės administracijos Paveldosaugos skyriaus vedėjas Vitalijus Juška, o nariais – dr. Jonas Genys, Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus direktorius, Andrius Kačalinas, Klaipėdos miesto savivaldybės administracijos Teisės skyriaus vedėjas, doc. dr. Silva Pocytė, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja, prof. dr. Vasilijus Safronovas, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorius, dr. Hektoras Vitkus, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto mokslo darbuotojas. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Klaipėdos skyriaus vyriausiasis specialistas Laisvūnas Kavaliauskas Darbo grupės nariu buvo paskirtas Klaipėdos miesto savivaldybės mero 2022 m. balandžio 29 d. potvarkiu Nr. M-25. Klaipėdos miesto savivaldybės Paveldosaugos skyriaus vyriausioji specialistė Daiva Masiliauskienė Klaipėdos miesto savivaldybės administracijos direktoriaus 2022-04-28 d. įsakymu Nr.P1-465 buvo paskirta Darbo grupės sekretore.

Klaipėdos miesto savivaldybės meras 2022 m. balandžio 25 d. potvarkiu pavedė Darbo grupei pateikti pasiūlymus dėl Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos karių palaidojimo vietos S. Daukanto gatvėje, Klaipėdoje desovietizacijos per įmanomai trumpiausią laiką, bet ne vėliau kaip iki 2022 m. gegužės 10 d.

Darbo grupė veiklą pradėjo 2022 m. balandžio 26 d., nuotoliniu būdu susirinkusi į pirmąjį posėdį. 2022 m. gegužės 2 d. Darbo grupės nariai apžiūrėjo Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos karių palaidojimo vietą. 2022 m. gegužės 6 d. nuotoliniu būdu įvyko Darbo grupės posėdis, kuris buvo protokoluojamas.

Nagrinėdami Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos karių palaidojimo vietos desovietizacijos klausimą, Darbo grupės nariai susipažino, gilinosi ir vertino šios palaidojimo vietos ir joje esančio memorialo įrengimo istorines aplinkybes, specialistai buvo kviečiami išsakyti poziciją dėl atskirų memorialo elementų (trijų karių skulptūrinės grupės, paminklo – nuleisto kalavijo) sukūrimo aplinkybių ir jų meninės vertės.

Darbo grupė atkreipia dėmesį į svarbiausius memorialo įrengimo ir transformavimo momentus. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje ir pokariu Sovietų Sąjungos kariai buvo laidojami įvairiose Klaipėdos miesto vietose. Dabartinė Sovietų Sąjungos karių palaidojimo vieta buvo įrengta pokariu, 1949 metais, šalia tuometinių miesto kapinių ir nebuvo laikoma miesto kapinių dalimi. Į šią laidojimo vietą Sovietų Sąjungos karių palaikai buvo sukelti keliais etapais iš dabartinių K. Donelaičio, Lietuvininkų aikščių ir kitų Klaipėdos miesto vietų, taip pat iš apylinkių – Kuršių nerijos kaimų, Kairių ir kt. vietovių. Pirminis palaidojimo vietos architektūrinis sprendimas skyrėsi nuo dabartinio – teritorija buvo kompaktiškesnė, kompoziciniame centre buvo įrengtas tipinio siužeto paminklas, vaizdavęs priklaususį karį su

vėliava. Palaidojimai buvo išsidėstę puslankiu už paminklo. Vėliau vyko mažiausiai dvi stambios rekonstrukcijos – 1965–1966 m. ir 1973–1975 m. Šių rekonstrukcijų metu ir vėliau į kapines buvo perkelta daugiau palaidojimų, o dabartinę vaizdą teritorija įgavo 1980 m. (nuleisto kalavijo paminklas buvo įrengtas 1975 metais, o karių paminklinė grupė – 1980 m.). Paskutinės rekonstrukcijos autoriai – architektas Petras Šadauskas, skulptoriai Julius Vertulis ir Rimantas Daugintis.

Kita svarbi faktinė aplinkybė – Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos karių palaidojimo vieta yra įtraukta į Kultūros vertybių registrą. 2013 ir 2019 metais Kultūros paveldo departamentas patikslino šio objekto vertingąsias savybes. Tai – karių palaikai, reljefas, paminklas I (nuleistas kalavijas), paminklas II (skulptūrinė karių grupė), 47 pilko granito atminimo plokštės su 694 karių pavardėmis, takų sistema. Todėl, siekiant įgyvendinti Darbo grupės pasiūlymus, turi būti išspręstas klausimas dėl kultūros paveldo objekto vertingųjų savybių tikslinimo.

Darbo grupėje vyrauja sutarimas, kad Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos karių palaidojimo vieta gali būti pertvarkyta, atsisakant totalitarinio militarizmo estetikos ir sovietinės propagandos naudotų simbolių ir raiškos priemonių. Tuo pačiu Darbo grupė akcentuoja, kad reikalingas pagarbus ir išmintingas elgesys, saugojant šioje vietoje palaidotų karių palaikus, kaip to reikalauja Lietuvos Respublikos 2000 m. ratifikuota Ženevos konvencija. Darbo grupė taip pat atkreipia dėmesį, kad akmeninės plokštės su karių pavardėmis ir kariniais laipsniais gali būti išsaugotos, kaip palaidotų karių identifikavimo ženklai, nebent ateityje tvarkant memorialą būtų pagamintos naujos.

Darbo grupės nariai siūlo Klaipėdos miesto savivaldybės vadovams pradėti procedūras, kurios ateityje, Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybai patikslinus objekto vertingąsias savybes ir gavus kitų įgaliotų komisijų bei institucijų pritarimus, leistų šiuos Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos karių memorialo elementus demontuoti:

1. **Bronzinę trijų karių skulptūrinę grupę** (karys su šalmu bei priglauptu prie kojų šautuvu, antrasis karys, laikantis automata ir vėliavą, trečiasis karys – jūreivis, laikantis iškeltą automata), nes šis paminklas, įrengtas 1980 metais, nebuvo suplanuotas originalioje memorialo kompozicijoje, atspindi militarizmo estetiką, aukština Sovietų Sąjungos karius ir yra nesuderinamas su pagrindine šios vietos funkcija – tai žuvusių karių amžinojo poilsio, o ne jų šlovinimo vieta;
2. **Paminklą, kurį sudaro du vertikalūs balto betono skydai ir tarp jų nuleistas kalavijas**, nes vertinant paminklą, įrengtą 1975 metais, bendrajame teritorijos kontekste, ryškėja svarbus ir dominuojantis kalavijo kompozicinis vaidmuo, tuo įkūnijant Sovietų Sąjungos kariams pagerbti įrengto memorialo viršenybę, ypač buvusių miesto kapinių (dab. Skulptūrų parkas) kontekste. Darbo grupė atkreipia dėmesį į tai, kad paminklas savo dydžiu ir forma dominuoja kultūros paveldo vertybių – Klaipėdos senųjų kapinių komplekso, Klaipėdos miesto istorinės dalies, vadinamos Naujamiesčiu, aplinkoje, užgožia ir konkuruoja su nustatytomis šių objektų vertingosiomis savybėmis. Darbo grupėje buvo išsakyta pozicija, kad argumentai, nukreipti į paminklo buvimo pateisinimą, ieškant istorinių sąsajų su baltiškiosios kilmės kalavijų atvaizdais, interpretuojant kalavijo formą ir padėtį, nenuginėja jo propagandinio vaidmens;
3. **Bronzines plokštes**, pritvirtintas prie betoninės sienos šalia trijų karių skulptūrinės grupės, su užrašais apie Klaipėdos miesto „išvadavimą“, nes teksto dalis apie Klaipėdos miesto

„išvadavimą“ atspindi klaidinantį sovietinį propagandinį pasakojimą apie tai, kad Sovietų Sąjungos kariuomenė atliko „išvaduotojos“ vaidmenį Didžiojo tėvynės karo metu, nutylint kitus faktus apie šios kariuomenės vaidmenį: masinę prievartą prieš vietos gyventojus, vykdytus nusikaltimus ir vaidmenį padedant įtvirtinti sovietinę santvarką Lietuvoje;

4. **Akmeninę plokštę**, pritvirtintą prie betoninės sienos šalia trijų karių skulptūrinės grupės, su užrašu apie žuvusių ir mirusių fašistiniuose lageriuose kalinių amžinąją atmintį, nes ši plokštė pritvirtinta XXI amžiuje, Darbo grupės duomenimis, nesuderinus su Kultūros paveldo departamentu, tekstas neturi sąsajų su karių palaidojimo vieta (Sovietų Sąjungos karo belaisviai, mirę Klaipėdoje veikusiame belaisvių lageryje, buvo palaidoti Vītės kapinėse), yra netikslus ir gali būti klaidingai interpretuotas;
5. **Raudono akmens žvaigždę** memorialo centre („amžinosios ugnies“ įrenginį), nes, pagal LR administracinių nusižengimų kodeksą, sovietinės raudonos penkiakampės žvaigždės pagrindu sudarytų ženklų viešas demonstravimas yra laikomas administraciniu nusižengimu, o pats „amžinosios ugnies“ įrenginys nefunkcionuoja jau kelis dešimtmečius.

Darbo grupė rekomenduoja, jei būtų demontuota bronzinė trijų karių skulptūrinė grupė, bronzinės plokštės ir bronzinis kalavijas tarp betono skydų, pagal galimybes išsaugoti jų vientisumą ir fizinę būklę ir svarstyti klausimą dėl šių paminklų perdavimo atitinkamam muziejui.

Darbo grupė akcentuoja:

1. Darbo grupė neturėjo nei pakankamai laiko, nei išteklių visavertei ekspertizei parengti, t. y. visoms galimoms alternatyvoms ir jų pasekmėms įvertinti;

2. Atskirų memorialo dalių demontavimas negarantuoja memorialo desovietizavimo, nes palaidojimo vieta yra įrengta sovietmečiu, visas memorialas yra sovietinės atminimo kultūros ir sovietmečio estetikos kūrinys. Palikus net ir pavienes memorialo dalis, nesukūrus visai vietai naujos kokybės, ji toliau primins sovietinę praeitį;

3. Jei būtų atliekamas Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos karių memorialo atskirų elementų demontavimas, Darbo grupė rekomenduoja spręsti klausimą dėl visos teritorijos ir jos aplinkos naujos architektūrinės kokybės. Darbo grupės nuomone, siekiant suteikti šiai vietai naują architektūrinę kokybę, būtinas architektūrinis konkursas, kurio sąlygose būtų numatyta deramos pagarbos čia palaidotiems kariams demonstravimas, atsižvelgimas į vietos istorinį, urbanistinį, architektūrinį kontekstą. Desovietizacijos procesas apima ne vien senosios tapatybės atėmimą iš konkrečios vietos, bet ir naujosios suteikimą tai vietai. Norint pateikti rekomendacijas šiuo klausimu, reikalinga nuodugni pasaulinės praktikos analizė, į kurią būtų įtraukta daugiau specialistų. Taip pat reikalingos išsamios diskusijos su specialistais, kurie nagrinėja kontraversišku istorijos objektų semantiką ir galimybes ją keisti. Darbo grupė, pabrėždama klausimo opumą bei jautrumą, rekomenduoja į diskusijas dėl Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos karių palaidojimo vietos Klaipėdos mieste pertvarkymo įtraukti visas suinteresuotas Lietuvos ir Klaipėdos miesto visuomenės grupes, specialistus bei atitinkamas institucijas.